WIKIPÉDIA

Afrikaans nyelv

A Wikipédiából, a szabad enciklopédiából

Az **afrikaans nyelv** (vagy régebbi nevén a **búr** illetve **fokföldi holland nyelv**) a germán nyelvek nyugati ágába tartozó, a hollandból önállósodott nyelv, amely a 17–18. században Dél-Afrikába kivándorolt németalföldi parasztok, a búrok *(boer* – paraszt) holland nyelvjárásaiból, valamint a velük együtt érkező francia, német és fríz telepesek, illetve az afrikai bennszülöttek nyelveinek elemeivel keveredve alakult ki. Körülbelül 6 millió ember tekinti anyanyelvének. Hivatalos nyelv a Dél-afrikai Köztársaságban, Namíbiában, Zimbabwében. Beszélt nyelvként használatos még Botswanában, Lesothóban, Szvázifüldön és Zambiában. Kisebb afrikaans nyelvű közösségek találhatóak Londonban, Perthben, valamint Torontóban.

Afrikaans nyelv

Beszélik	Dél-afrikai Köztársaság, Namíbia, Zimbabwe, környező országok
Terület	Dél-Afrika
Beszélők száma	anyanyelvként több mint 6 000 000, második nyelvként több mint 10 000 000 fő
Nyelvcsalád	Indoeurópai nyelvcsalád germán ág nyugati germán nyelvek déli csoport németalföldi **afrikaans nyelv**
Írásrendszer	Latin ábécé
Hivatalos állapot	
Hivatalos	Dél-afrikai Köztársaság
Nyelvkódok	
ISO 639-1	af
ISO 639-2	afr

A Wikimédia Commons tartalmaz *Afrikaans nyelv* témájú médiaállományokat.

Tartalomjegyzék

Történet

Nyelvtörténeti szempontból az afrikaans a holland származéknyelve, mely a Fokföldön alakult ki a 17–18. században. Helyesírását, szókincsét a kor holland köznyelve határozta meg, azonban az idők folyamán számos szomszédos afrikai nyelv, valamint a német, fríz és francia telepesek nyelvjárásai is hatottak rá.

Az első búr közösség létrejöttével alakultak ki a nyelvjárások, de az első írásos búr nyelvű anyagról csak 1795-től van ismeretük a nyelvészeknek. Hosszú ideig mindenhol az éppen adott nyelvjárás dominált, egységes sztenderd nyelvről a 19. század második feléig nem beszélhetünk. A korai írott szövegeket még holland helyesírással írták. 1862-ben tankönyvet, majd 1875-ben a *Genootskap vir Regte Afrikaners* (Az igazi búrok/afrikánerek társasága) nyelvtant és szótárt jelentetett meg Fokvárosban, ezzel megszületett a búr irodalmi nyelv. A második búr háborúig a két búr állam hivatalos nyelve volt. A búr államoknak Dél-Afrikába való beolvasztásával megszűnt a hivatalos státusza a főbb intézményekben, egészen 1925. május 8-ig, amikor is a Dél-Afrikai Unió egyik hivatalos nyelve lett (előzőleg az ország területén a hollandot használták hivatalos nyelvként).

Szabályozását a Dél-afrikai Nyelvi, Irodalmi és Művészeti Akadémia **(Suid-Afrikaanse Akademie vir Taal, Lettere en Kuns)** végzi.

Az afrikaans ábécé

A betűk: **A, B, C, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, V, W, X, Y, Z**

A betűk nevei: **aa, bee, see, dee, ee, ef, gee, haa, ie, jot, kaa, el, em, en, oo, pee, kuu, er, es, tee, uu, vau, wee, ex, y, set**

Kiejtés

A hangsúly mindig a tőszótagon van (általában ez az első szótag), az idegen szavak azonban megtarthatják eredeti hangsúlyukat.

Magánhangzók

Az magánhangzóknál megkülönböztetünk hosszú és rövid hangokat. Hangsúlyos helyzetben, nyílt szótagban, valamint a kettőzött betűvel írt **(aa, ee, oo, uu)** hangok hosszúak, egyébként rövidek.

- **a, aa**: röviden a palóc nyelvjárás rövid *á* hangjának [a] felel meg, hosszan a magyar *á*-nak [aː]: **stad** [stat], **jare** ['jaːrə], **jaar** [jaːr]
- **e, ee**: röviden a magyar *e*-nek [ɛ], hosszan az *é*-nek [eː] felel meg, hangsúlytalan szótagban rövid, elmosódott *ö-szerű hang* (nincs hosszú párja!) [ə]: **lesse** ['lɛsə], **weke** ['veːkə], **week** [veːk], **lepel** ['leːpəl]
- **eu**: magyar *ö* [ø], **r** előtt megnyúlik [øː]: **neus** [nøs], **deur** [døːr]
- **i**: rövid, elmosódott *ö-szerű hang* (nincs hosszú párja!) [ə]: **vis** [fəs]
- **ie**: magyar *i* [i], **r** előtt megnyúlik [iː]: **diep** [dip], **dier** [diːr]
- **o, oo**: röviden nyílt [ɔ], hosszan megegyezik a magyar ó-val [oː]: **gefolge** [xə'fɔlgə], **bome** ['boːmə], **boom** [boːm]
- **oe**: magyar *u* [u], **r** előtt megnyúlik [uː]: **boek** [buk], **boer** [buːr]
- **u, uu**: röviden nyílt ö [œ], hosszan megegyezik az ű-vel [yː]: **put** [pœt], **ure** ['yːrə], **uur** [yːr]

Vannak ékezetes betűk is, melyek általában hosszú, nyílt hangokat jeleznek: **sê** [sɛː], **wîe** ['vəː.ə], **môre** ['mɔːrə], **brûe** [brœː.ə].

A tréma a magánhangzó-kapcsolat külön ejtésére utal: **seë** [se:.ə], **voël** [foː.əl].

A magánhangzók feletti éles ékezet az adott szó érzelmi hangsúlyát jelöli: **Dit is jou boek** *Ez a te könyved:*

- **Dít is jou boek** ***Ez*** *a te könyved*
- **Dit ís jou boek** *Ez* ***a*** *te könyved*
- **Dit is jóú boek** *Ez a* ***te*** *könyved*
- **Dit is jou bóék** *Ez a te* ***könyved***

Gyenge ékezetet csak a következő szavakban használnak (a jelentés megkülönböztetésére): **nòg… nòg…** *sem…sem…;* **òf… òf…** *akár… akár…;* **appel** ['apəl] *alma* – **appèl** [a'pɛl] *fellebbezés.*

A szó végi **-ns** kapcsolat előtt – ha ez nem többes szám – hangsúlyos szótagban a magánhangzók orrhangúvá válnak: **kans** [kãːns], **mens** [mẽːns], **ons** [õːns].

Kettőshangzók

- **aai**: hasonlít az *áj* kapcsolatra [aːi]: **saai** [saːi], **draai** [draːi]
- **ae**: egy *á* és egy rövid, semleges *ö*-szerű hang egymásutánja [aːə]: **daeliks** ['daːələks]
- **au, ou**: mint az *au,* csak egy kicsit nyíltabb [ɔu]: **Australië** [ɔust'raːlə.ə], **sout** [sɔut]
- **ay**: leginkább egy rövid *áj* hangra hasonlít [ai]: **Cayman** ['kaiman]
- **eeu**: leginkább egy *éu* hangkapcsolatra hasonlít [eːu]: **leeu** [leːu], **sneeu** [sneːu]
- **ei, ey, y**: egy *ö*-szerű hanggal kezdődik, amely átmegy egy rövid *i*-be [əi]: **brein** [brəin]**, Ceylon** ['səilɔn], **pyl** [pəil]
- **ieu**: leginkább egy *íu* hangkapcsolatra hasonlít [iːu]: **nieu** [niːu]
- **oei**: leginkább egy *ui* hangkapcsolatra hasonlít [ui]: **koei** [kui]
- **oi, oy**: leginkább egy nyílt *oi* hangkapcsolatra hasonlít [ɔi]: **goiingsak** ['xɔiəŋsak], **Roy** [rɔi]
- **ooi**: leginkább egy *ói* hangkapcsolatra hasonlít [o:i]: **mooi** [mo:i]
- **ui, uy**: leginkább egy nyílt *öü* kapcsolatnak felel meg [œy]: **huis** [ɦœys], **Huygens** ['ɦœyxəns]

Mássalhangzók

A **f, j, k, l, m, p, r, t, x** betűk kiejtése megegyezik a magyarral ([f], [j], [k], [l], [m], [p], [r], [t], [ks]). Példák: **fabriek** ['fabrik], **julle** [jœlə], **volk** [fɔlk], **voël** ['foː.əl], **tesaam** [tə'saːm], **paaie** [paːi.ə], **brug** [brœx], **tand** [tant], **examen** [ɛk'saːmən].

A többi betűt a következő módon ejtjük:

- **b**: általában *b* [b], de szó végén *p*-nek [p] ejtjük: **boompie** ['boːmpi], **Job** [jɔp]
- **c**: **e, i, y** előtt *sz* [s], máskor *k* [k]: **Ceylon** ['səilɔn], **kritikus** ['krətəkœs]
- **ch, sj**: magyar *s* [ʃ]: **Chinees** [ʃə'neːs], **sjieling** ['ʃiləŋ]
- **d**: általában *d* [d], szó végén azonban *t*-nek [t] ejtjük: **diepte** [diptə], **bed** [bɛt]
- **dj**: mint a *j* a *kapj* szóban [ç]: **beeldje** ['beːlçə]

- **g**: általában, mint az *Ahmed h*-ja [x], **l/r** és **e** között, mint a *g* [g]: **goed** [xut], **burger** ['bœrgər]; de: **nege** ['neːgə]
- **gh**: általában mint a *g* [g], szó végén mint a *k* [k]: **ghong** [gɔŋ], **Gogh** [xɔk]
- **h**: nagy erővel ejtett *h* (de nem olyan, mint a *ch* a *Bach*-ban!) [ɦ]: **hand** [ɦant]
- **n**: **c, k, q, x** előtt mint a *leng n*-je [ŋ], egyébkény mint az *n* [n]: **bank** [baŋk], **ander** [andər]; de: '**n** [ə]
- **ng**: mint a *leng n*-je [ŋ]: **langsaam** ['laŋsaːm]
- **qu**: egy *k* és egy félhangzós *u* kapcsolata [kw]: **Quay** [kwai]
- **s, z**: magyar *sz* [s]: **see** [seː], **zoo** [soː]
- **tj**: szó elején mint a *cs* [ʧ], máskor mint a *technika ch*-ja [ç]: **tjek** [ʧɛk], **tafeltje** ['taːfəlçə]
- **v**: magyar *f* [f]: **vee** [feː]
- **w**: **k, s** után félhangzós *u* (angol *w*) [w], egyébként, mint a *v* [v]: **sware** ['swaːrə], **wiele** ['vilə]

A kettős mássalhangzókat nem ejtjük duplán.

Megjegyzések

Az **ay, c, ch, ey, gh, oy, qu, uy, x, z** csak idegen eredetű szavakban és régies helyesírású nevekben fordul elő.

Sosem választjuk el a következő betűkapcsolatokat: **aa, aai, ae, au, dj, ee, eeu, ei, eu, gh, ie, ieu, oe, oei, oi, oo, ooi, ou, sj, tj, ui, uu**.

A hollandhoz kapcsolódóan a következő változásokat lehet levezetni (elöl áll a holland eredeti, majd az afrikaans változat): **ct, x – ks**, **ch – g**, **ij – y**, **-lijk – -lik**, **sch – sk**, **z – s**.

Nyelvtan

A nyelv szerkezetét nagy fokú lekopás jellemzi, az afrikaans jutott el legjobban az izoláló típushoz.

A nyelv már nem különböztet meg nemeket, csak a személyes névmás egyes szám harmadik személyében (**hy, sy, dit** – ő hn/nn/sn).

A megszűnt névszói esetragokat elöljárókkal vagy névmásokkal pótolják: **die jas van Jan**/**Jan se jas** *János kabátja.*

Névelők

Határozott névelő a **die**: **die man** *a férfi,* **die vrou** *a nő,* **die huis** *a ház.* A régi semlegesnemű alak **(het)** csak kifejezésekben fordul elő: **om 't ewe** *mindegy.*

Határozatlan névelő az *een egy* számnévből alakult ki, alakja '**n** [ə]: '**n man** *egy férfi,* '**n vrou** *egy nő,* '**n huis** *egy ház.* Ha mondat elején áll, akkor a következő szó lesz nagybetűs: '**n Grammatikaboek is in die klas.** *Egy nyelvtankönyv van az osztályban.*

Főnevek

A főneveket általában többes számuk alapján csoportosítják:

- **-e**: **tand** – **tande** *fog;*hangkivetéssel: **dag** – **dae** *nap;* hangkivetéssel és tőváltozással: **pad** – **paaie** *ösvény;* umlauttal: **stad** – **stede** *város;* ennél a típusnál a hosszú magánhangzó vagy kettőshangzó utáni **f**-ből **w** lesz: **wolf** – **wolwe** *farkas;* írásképi változások a magánhangzók hosszúságának jelölésében: **pal** – **palle**, **paal** – **pale**; a **-heid -hede**-re változik: **eenheid** – **eenhede** *egység;* egyes angol eredetű szavak többes száma **-te**: **toeris** – **toeriste** *turista*
- **-s**: **oom** – **ooms** *bácsi*
- **-(e)ns**: **hawe** – **hawens** *kikötő,* **wa** – **waens** *szekér;* hangkivetéssel: **brug** – **brûens** (de **brûe** és **brugge** is) *híd*
- **-ere**: **volk** – **volkere** *nép*
- **-ers**: **kind** – **kinders** *gyerek;* ennél a típusnál a hosszú magánhangzó vagy kettőshangzó utáni **f**-ből **w** lesz: **kalf** – **kalwers** *borjú*

Melléknevek

A melléknevek egy része megőrizte az erős és gyenge ragozás emlékét: '**n donker nag** – **donker*e* nag** *sötét éj*. Egyes mellékneveknél a következő hangváltakozások jöhetnek létre ebben az esetben:

- **d** végű melléknevek elvesztik a **d**-t az **e** előtt, ha a **d** előtt hosszú magánhangzó vagy kettőshangzó áll: **koud** – **koue** *hideg;* egyes esetekben a **d** **i**-re cserélődik: **goed** – **goeie** *jó.*
- **g** végű melléknevek elvesztik a **g**-t az **e** előtt, ha a **g** előtt hosszú magánhangzó vagy kettőshangzó áll: **vroeg** – **vroeë** *korán;* máskor a **g** és **e** közé egy **t** ékelődik: **sleg** – **slegte** *rossz*
- szó végi **f** **w**-re változik (a magánhangzó hosszúsága miatt irásbeli eltérés lehet!): **dof** – **dowwe** *homályos,* **doof** – **dowe** *süket.*

Névmások

A névmások egyes számban megőrizték az önálló tárgyesetet:

- **ek, jy, hy/sy/dit; ons, julle, hulle** – alanyeset
- **my, jou, hom/haar/dit; ons, julle, hulle** – tárgyeset, ezt használják a visszaható névmásokként is: **hy gedra hom** *viselkedik*
- **my, jou, hom/haar/-; ons, jul(le), hul(le)** – birtokos névmások (birtokszóval)
- **myne, joune, syne/hare/-; ons s'n(e), julle s'n(e), hulle s'n(e)** – birtokos névmások (önállóan)

Ige

Az igető egyúttal a főnévi igenevet és a jelen idejű alakokat is kifejezi: **skryf** *ír(ni)* – **ek/jy/hy/ons/julle/hulle skryf** *írok, írsz, …*. A múlt időt egyszerűen a **ge-** prefixummal képzi: **geskryf** *írt*. Ez a **hê** *bír* alakjaival képzi a befejezett és a régmúlt igealakokat: **ek het geskryf** *megírtam;* **ek had geskryf**. A jövő idő képzése a **sal** segítségével történik: **ek sal skryf** *írni fogok;* természetesen összetett igealakok képzésére is van mód: **ek sal geskryf het**.

Szenvedő alakok képzését a **word** *lesz valamivé* és a **wees** *van* segédigékkel végezhetjük: **dit word geskryf** *ez iratik,* **dit was geskryf** *meg volt írva,* **dit sal geskryf word** *megírattatik majd* stb.

A felszólító mód azonos a tővel: **wees!** *légy! legyen!;* de vannak összetett alakok is: **laat hom skryf!** *írjon!'; tagadása:* ***hy moet nie / moenie skryf*** ne írjon!.

Rendhagyó múlt idejű alakok:

- **wees** *van-* **was / was gewees** (jelen idő harmadik személyben **is**!)
- **hê** *bír, birtokol* – **had / het gehad / had gehad**
- **weet** *tud* – **wis**
- **sal** *kell* – **sou**
- **kan' tud** – **kon**
- **wil** *akar* – **wou**
- **moet** *kell* – **moes**
- **mag** *lehet* – **mog**
- **dink** *gondol* – dog / dag / het gedink

Egyes igék régies, szabálytalan múlt ideje melléknévként használatos:

- **skryf** *ír* – **geskryf** – **geskrewe**
- **verbied** *tilt* – **verbied** – **verbode**
- **bind** *köt* – **gebind** – **gebonde**
- **inneem** *bevesz* – **ingeneem** – **ingenome**
- **lees' olvas** – **gelees** – **gelese**

Megjegyzés: a **ge-** prefixum az elváló igekötőknél az igekötő és az ige közé kerül, a nem elváló igekötőknél pedig elmarad.

A feltételes mód a **sou** segédige és az igető kapcsolata: **As ek jy was, sou ek dit koop.** *A helyedben megvenném.*

A főnévi igenév teljes alakja **om te** + az igető: **om te wees** *lenni.*Egyes igéknél elegendő a **te** + szótő: **te begin** *kezdeni.* Ritkán maga a tő a főnévi igenév: **kom** *jönni.*

Mondattan

Az afrikaansban kötelező a kettős tagadás: **staan *nie* op *nie*** *ő nem kel fel.*

A eldöntendő kérdő mondatban az alany és az állítmány sorrendje megcserélődik, segédigés állítmányi szerkezetben azonban csak a segédige kerül az alany elé: **Sally sit.** *Sally ül.* – **Sit Sally?** *Sally ül?,* **Sally sal sit.** *Sally ülni fog.* – **Sal Sally sit?** *Sally ülni fog?* A kiegészítendő kérdés esetén a sorrend: *kérdőszó + állítmány + alany:* **Sally sit.** *Sally ül.* – **Hoekom sit Sally?** *Miért ül Sally?*

Példaszöveg

Alle menslike wesens word vry, met gelyke waardigheid en regte, gebore. Hulle het rede en gewete en behoort in die gees van broederskap teenoor mekaar op te tree.

Minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van. Az emberek, ésszel és lelkiismerettel bírván, egymással szemben testvéri szellemben kell hogy viseltessenek.

Mnr. du Plessis loop by 'n slagterswinkel in. „Het julle vis?” vra hy. „Dit spyt my” antwoord die slagter; „ons het geen vis nie. Maar wat van 'n lekker vet skaapboud?” „Moenie bog praat nie!” sê meneer du Plessis. „Hoe kan ek nou vir my vrou gaan vertel dat ek 'n lekker vet skaapboud gevang het?” *– M. P. O. Burgers: Afrikaans, 1957*

Du Plessis úr bemegy a henteshez. „Kapható Önöknél hal?” – kérdezi. „Sajnálom” – válaszolja a hentes – „nincs halunk. De mit szólna egy szép kövér ürücombhoz?” „Ne beszéljen örültségeket!” – mondja du Plessis úr. „Hogyan meséljem be a feleségemnek, hogy egy szép kövér ürücombot fogtam?”

Kapcsolódó szócikkek

- Az afrikaans és a holland nyelv összehasonlítása

Jegyzetek

Források

További információk

- Afrikaans Online (https://web.archive.org/web/20190507213455/http://www.afrikaans.us/)
- Omniglot (http://www.omniglot.com/writing/afrikaans.htm)
- UniLang.org (https://web.archive.org/web/20050121045949/http://home.unilang.org/main/bylanguage.php?lng=af&showlinks=yes)
- Nyelvtanfolyam (https://web.archive.org/web/20190507213455/http://www.afrikaans.us/)